

N. G. S.
Oeconomisk Afhandling

Om

Från tjenliga til Lefwande
Säckar
Uti Kryddgårdar
i
Swinland,

Swilken

Med Phil. Fac. Bifall wid Kongl. Acad. i Åbo,
Under inseeende af

Theol. DOCTOREN, Oecon. PROFESSOREN, Ledamö-
ten af Kongl. VASA Orden, Kongl. Swenska Wett. Acad.
Kongl. Wett. Societ. i Uplala, samt Kongl. Swenska
Patriot. Sällskapet

Herr **PEHR KALM,**

Til offentlig granskning öfverlämnas

af

Kongl. Stip. och Philos. Candidaten,
ABRAHAM PAULIN

Söder Fänne

Den 14. Junii 1775. f. m. i Acad. öfre Låro. Sal.

ÅBO, Tryckt hos Johan Christopher Frenczell.

Riksgrefvinnan. Och. Riksrådinnan.

Högvålborna. Fru.

**EBBA. CATHARINA.
B A R C K.**

Född.

H O R N.

Hvilkens. Adla. Hjerta.

Och.

Välgörande. Tänkafätt

Upmuntra.

Den. Frucktsamma. Hand.

Som.

Som.

Hennes. Hóga. Stånd.

Klarfynta. Snille.

Och.

Fina. Smak.

Göra. Darrande.

At.

Frambåra. Sitt. Offer.

Tilågnas.

Dessa. Blad.

En. Ynglings. Omogna. Förfök.

Men. Beledsagadt.

Med. Den. Djupaste. Vårdnad.

Underdån. Ódmjukast.

Af.

Författaren.

§. 1.

Säckar af lefwande trån brukas mycket utomlands, och äfwen på åtskilliga ställen i Sverige uti Kryddgårdar: de göra der en särdeles prydnad: man tycker sig komma uti en lustgård, när man träder in uti en sådan Kryddgård. Dessutom göra de mycken nytta åt de på kvarteren sådda wårter: de afwårja de kalla wäder: de göra solwårman starkare: man kan i starkaste Solhettan gå der och spatsera i skuggan; wid kallan blåst kan man wandra i Solstkenet, utan at hafwa kånning af den kalla lusten: flera små foglar göra sina Boon i häckarna, och med deras behageliga sång hålla dageligen lustlig musiqve. Här i Finland hafwa de i våra Kryddgårdar varit nog sällsynta. Wi hafwe dock flera trån som äfwen hos oss äro ganska tjenliga dertil. Jag har derföre denna gången utwalt ndrwarande ämne, nemligen: om trån tjenliga til lefwande häckar uti Kryddgårdar i Finland, grundat på örfarenhet

farenhet och fleråriga säkra rön, dem jag haft tillfälle at se, så här uti Academiska Trågård:n, som äfwen hos några andra.

Andre trån befinnas tjenliga til lefwande häckar i Södre orterne af Sverige; Andre i Finland. Den som wilt wara angelågen at propagera dessa, han wälse sådane trån, som långlig årfarenhet gifwit wid handen, at de uthärda wårt kalla Climat; ty åtskilliga trån, som i Skåne göra sköna häckar, dödas ofta totaliter af våra strånga wintrar.

Min skyldighet och lust at tjena min Fosterbygd, wore nog drifwande skäl, at äfwen upgifwa de buskar, som til lefwande häckar hos oss äro kinde för tjenliga; men så wäl den korta tiden och trångselen på Tryckeriet, som mina Kringkurna wilkor förbjuda mig detta. Jag emellertid Gunstbenägna Läsare til godo desse få blad, tils en blidare lycka, tillåter mig framgifwa något bättre.

S. 2.

De trån, som tjena til lefwande häckar uti våra Kruddgårdar i Finland, äro af twänne slag, inhemske och utlånse; Jag skal nuförst anföra de inhemske, af hwilka i synnerhet följande komma i åtancka.

Tilia Europæa Lind, detta tråd, tilwäller sig utan gensago, främsta rummet, ty näppeligen finnes något tråd til häckar beqwämare, näppeligen något förträffeligare. Den propageres så wäl genom telningar som frön. Dock blifwa des frön icke hwart år, utan endast i mycket warma Somrar mogna.

Ulmus Campestris, Alm, täflar merendels med Lind, ty detta trådet, är ganska beqwämt och förträffeligt til lefwande häckar. Linden tager dock företräde i hänseende, så wäl til des stora blad, som ock at det genom klippning blir tätare. Detta tråds frö, är den swårighet underkastat, at det genom insekters

utfugning förlorar måstadels des groende kraft, så at knapt hwart tjugunde är tjenligt til Propagation. I anseende til des mångfalldiga nytta, komma så tran i jämnwigt med detta.

Betula Alba, Björk, här af kan göras rätt wackra lefwande häckar. Jcke eller lærer jag mistaga mig, i fall jag skulle tillskrifwa en för stor försumlighet, des mindre bruk, af Landens inbyggare, emedan detta träd på alla orter, likasom tilbjuder sin tjenst.

Betula Alnus, Ahl; af detta träd, kan göras de wackra ste och tätaste lefwande häckar. De lagre ställen i en Kryddgård kunna genom detta, såsom fordrande låglant jordmån, göras nyttiga och behageliga. Genom telningar propageres detta träd med minsta omak.

Prunus Padus, Säggy, är säkert förträffelig til lefwande häckar. Des bruk i Kryddgårdar will jag dock ej så högeligen tillråda, emedan detta träd, på de flästa åren är insecters sköf ling förmycket underkastat.

Pinus Abies, Graan; utaf detta kan göras de förtr:ffeligaste lefwande häckar; den förtjenar och så mycket mera beröm, som den hela året igenom bibehåller sin sågring, eller gröna barr. Erfarenheten wisar dock, at intet engång detta träd, oanledt wildt växande i Finska Lappmarken, alltid uthårdar Köldens håstighet. Ty man har observerat wederspelet, uti Academiæ Trädgården här i Åbo, der den wackraste häck til största delen utgått; sällan lærer man dock befara så sträng köld.

Rhamnus Catharticus, Get-Apel, eller trädet wid hwilket San flådde geten, har så sina likar til lefwande häck; ty det uthårdar den kallaste winter, och gifwer ett härligt utseende åt ögonen, för des förträffliga grönska. Flere af dessa tran wära så om hwarannan, at man kunde tro de wore utgångna af en stam, och bestodo af et trä. För des skiljakthet

i Rön, här detta träd hvarken nog ymnog frukt, eller finnes på det här med bärande frön upfyllda, och til propagation tjenliga, i fall intet både Rönen stå tillika, och nära til hvarannan.

Corylus Avellana Hazel; Här af kan ock göras förtröffliga lefwande häckar; men i fall kölden är sträng, döer det ofta ända til märken ut, besynnerligen på de ställen Nordan vädret måst har fri tillgång; men såsom Norra delen af en Kryddgård allmänt brukas betäkt, så är härvid ej mycket at befara. Propagation sker lämpeligast genom nöttren.

Acer Platanoides, Lönn; af detta kan wäl göras en förträfflig lefwande häck, hvarföre det ock å Swenska sidan tilskrifves främsta rummet ibland lefwande häckar i Krydd- och Trädgårdar för des mycket stora löf. Men här i Finland har man uttrönt, at detta träd på hvarje håstigare vinter-köld ända til jorden utgår, dock uthärdar det oklippt och sig sjelf lemnat långt bättre kölden. Annars propageres det genom frön.

Crataegus Oxyacantha, Tagtorn, har näpligen sin lika til lefwande häckar, ty här af kan göras den wackraste och tätaste häck. Med sina hårdaste, starkaste och wäpaste taggar håller det ifrån sig den bångstyrigaste häst, och det ostyrigaste kreatur; dertföre brukas det ock i England til hägnader om åkrar, ångar, Träd och Kryddgårdar. Här i Finland kunna wi ej än tänkna på så mångfaldig nytta af detta träd, emedan det på de strängare winturar utgår. Det torde dock småningom wänjas wid vårt Climat. Propagation sker genom frön; dock äro de underkastade den swårighet, at de ligga nästan twänne år i jorden, innan de gro och upskjuta plantor.

Men huru beqwäma til lefwande häckar i Kryddgårdar *Quercus*, *Æ*, *Fraxinus*, *Asp*, *Populus Tremula*, *Asp*, *Salix Caprea*, *Sålg*, och *Salix Fragilis*, *Pihl*, äro, är icke än så uttrönt. Om *Asken*, wil jag dock anmärka, at detta träd på de fläste

flåste kallare vintrar utgår. Om Aspen kan jag ock säga, at dess bruk i kryddgårdar icke särdeles tjenar, ianseende til dess wida kringkrypande, hwarmed det är de närstående träden ganska skadlig.

§. 2.

Nu återstår at efter listwen anföra de utlånste träden, som til detta ändamål tjena; de äro följande:

Syringa Vulgaris, Syreen; häraf kan blifwa den hädeligaste och nästan framför alla andra förträffeligaste lefwande häck. Råppligen kan någon ljusligare finnas, i anseende til dess blads samt blomsters tagra färg och blommors behageliga luft. Råppeligen något inhemskt träd uthärdar så köldens håstighet som detta, och ganska så låta så wäl klippa sig ock blifwa så tätta. Det propageres ock lättast genom telningar. Härwid är dock at anmärka, at det ej wäl trifwas så wäl på lågländt land.

Robinia Caragana, Sibiriskt ärtträd, är mycket tjenligt til lefwande häckar. Bladens grönskan och figur; blomstrens wakra gula färg och wana, at hos oss se et träd med ärtskidor, bör förwärfwa det allas tycke. Detta träd tål klippas i hwad figur som behagas. Propageres och propagerar sig sjelf genom frön.

Crataegus Coccinea, Tuppspår, Sagtorn; et träd från Norra America; tål ganska wäl våra vintrar; är någonsin så tjenligt til lefwande häck, som den före nämnda *Crataegus Oxyacantha*; men öfwertäffar den med sina ganska stora och hwassa taggar, hwarigenom en häck af denna wöre i stånd at utstå den grymmaste Biörn.

§. 4.

Detta

Detta ware nu för denna gången sagt om de trån, som
finnas tjenliga til lefwande häckar i Kryddgårdar uti Finland.
Härwid kände dock inwändas: til hwad nytta tjena dessa lef-
wande häckar? derutas tillflyter ju ej något, at stilla hungern
eller törsten? Bättre wore sådana örters plantering, som kunde
tjena til söda? Härtill kan swaras: Ifall smaken och lukten wil
hafwa mycket, så kräfwer och synen äfwen med rått något liter;
hwartil äfwen på wist sätt kan lämpas ordspråket; Omne tu-
lit puctum, qui miscuit utile dulci

Men hwad kan då wara angenämare, än lefwande häckar
i Kryddgårdar! dessa hafwa ju i alla tider hos alt folk blifwit
hållna i Högaftning, och endast af wilda Nationer blifwit för-
summade. I forna tider woro de ju i synnerligt wärde
hos Assyrier, Perler, Meder, Babylonier, Egyptier,
Græker, Romare, Cartaginenler, i senare hos Fransoser,
Englåndare, Italiénare, Spanjorer, Danskar och äfwen i sjelf-
wa Sverige. I England är rart at finna någon Bonde eller
Zorpere, som icke har sin Krydd- och Trågård med lefwande
häckar omgifwen. Hwarföre wile wi då här i Finland hållre
lika Barbariska Folkslag, än florerande Stater? Och hwar-
före wile wi ständigt förblifwa fremmandes åtlöse i denna delen?
Då likwäl ineet är angenämare, intet ljuswäre, än at uti så-
sådana spatsfergångar under påstående Sommar njuta sin up-
muntran och wedergweckelse, när man här nöter några timmar
med någon nyttig bok; hwadan och tillika oförnekneligen hållan
tillflyter mycken nytta. Intet lärer och kunna ansees för nöjsam-
mare, än at förlusta sig med goda wänner uti gångar af lef-
wande häckar omgifne, under omwärlande af behageliga tal.
Föröfrigt äro desse trån, som i början sades, och skygd så wäl
för Solens starka värma, som mot de kalla wäders werkan.
De äro och tjenliga at kringstånga qvarteren och afhålla dem
som ingenting hafwa der at göra. Ja, at förtiga alt annat,
B W

Idr ej den nytta, som Boskopen derifrån tillflöter, när dessa tråns afklypta löf noga ihopsamlas och användas på flerehanda sätt til Creaturens föda, wara at förkasta. Jag slutar med den Lärda Bellonii ord: Agite, o Adolescentes, & antequam canicies vobis obrepit, Stirpes jam alueritis, quæ vobis cum insigni utilitate, delectationem etiam adferent: Nam quemadmodum canicies temporis successu, vobis insciis sensim obrepit: Sic Natura vobis inserviens educabit, quod telluri vestræ concrederetis, modo prima initia illi dederitis.

G. H. H.

